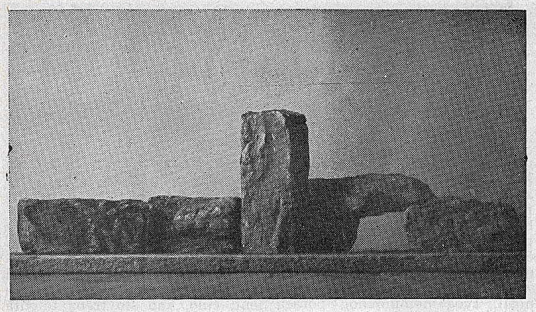

momčilo krković projekt spomenika u kragujevcu, 1958

ZANEBLJENJE — ZAZEMLJENJE

Brankova komunikacija sa nebeskim telima, zvezdama i suncem, (Gregori Bejtsn) odista je uprošćena, čak je u njoj i mehaničkog simplicizma. No, zahvaljujući ko zna kakvom tajnom korektivu, pesnik je sačuvao neposrednost izraza. Njegovo sunce i zvezde f i z i č k i su istiniti. Njegovi ljudi b i o l o š k i su istiniti. Malo je i zleudo nebo Ranuɯ[u od ɟiɟeʌʎeʌə ɟoeɟtiʞe, kruže samo nebeska i ljudska tela. Devojke kruže nebom, a sunce hoda po zemlji. Ljudska bića su ocellotvorena, nebeska tela su oterrotvorena, žene su zanebljene, zvezde su zazemljane. To je odista prosta mehanika, ako je posmatramo misaono. Ali u toj mehanici je nešto ilegalno, nepoznato i večno, iz tog sunca curi mleko, iz tih žena svetlost se rasipa. Čujte ih samo malo:

Kod mene kad si, milo zlato moje, golemi onda vas imadem svet, daleko kad je dragi, lice tvoje, zaludu nebo širi zvezda splet.

ISTINA JEZIKA KOJI SE RADJA

Otkuda istina u ovim neosporno romantičkim, sapunjavim stihovima? Ta istina leži u reči š i r i. Nebo širi splet zvezda. Mi ne vidimo nikad okom kako se sve zvezde razmiču, tek ponekad nam padalica nagovesti ovu istinu. Iz Brankovih stihova tu istinu mi čujemo, mirišemo i krvarimo. Odista je iskazana fizička komunikacija izmedju čoveka i sunca kad se saopšti rečenica: i gore digoh oko zvezdi dana, ali u jezičkoj konciznosti i artiljerskoj preciznosti ovog sprega reči: digoh oko zvezdi, leži jedna fundamentalno lirska istina koja ne zastareva jer se konciznije i metaforičnije ne može više nikad kazati! Nema spora, radi se o jednoj primitif-noj lirici, ali njena istina ostaje. Izmedju pesnika i izvora svetlosti uspostavlja se fizički odnos, ali zahvaljujući snazi jednog jezika u nastanku, njegovom brutalnom i neokolišnom imenovanju stvari i bića, taj fizički odnos subjekta i njegove kosmičke okolice ima još uvek psihološki oreol. Mehanička, materijalistička poezija postala je i ostala u slučaju Branka Radičevića slika primarnih poluga duše. Čitajući stihove tog prvog našeg nadrealiste mi se čudom osvedočavamo kako se na neobjašnjiv način fizičko i biološko pretvaraju posle jedne naoko veštačke sinteze u psihičko.

JEDNO ZAKURNJAVLJENO* DIONIZIJSTVO

Bio je u telu, to se i odviše zna, lepota žene i čulno orgijanje čaralo ga je, zaobljavalo mu ritam poput dojki, stihovi su mu zveckali, prskali i polivali nadljudski. Imao je paljevinu mečke i ishod konja. Je li odveć animalno rečeno, gdjice? No, može da autor ovog teksta i ne bi u stihovima Radičevićevim prepoznao nekakvo osobito dionizijstvo. Stepen identifikovanog dionizijstva upravo je u obrnutoj srazmeri s bestidnošću. Radičevića su pretvorili u bahanta niko drugi do li njegovi smerni izdavači i priredjivači. Ja nikad možda ne bih hteo ni mogao dokazati animalnu lascivnost B. Radičevića. Medjutim, kad izdavač objavi njegovu pesmu u kojoj je hteo da peva „i o nebu, i o paklu, i o politici, i o grljenju i — ne znam još o čemu", pa ta pesma bude odštampana ovako:

Na krilo mu mlada pade,
A on mi je ljubit stade.
— — — — — — — — — —
— — — — — — — — — —
— — i još 35 stihova sve ovako
u crticama — — — — — —
— — — — — — — — — —
Još on pita zlato svoje, —
I tu malko stade šala, —
Ma mu kaže koliko je
Dragih dosad već imala.

tad se više ne radi samo o čulnoj koncepciji ljubavi, posredi je nešto zakurnjavljeno i upaljeno. Književna istorija dozvolila je pesniku da obeća u pesmi Ludi Branko i nebo i pakao i politiku i grljenje, ali kad je to grljenje napisao, evo mu već sto i deset godina stihove b r i š u. Ovoj činjenici možemo pristupiti dvojako: ili je „dodirivanje dve osobe različitih ili još bolje rečeno suprotnih polova" nešto prljavo i samo od sebe antiprirodno i ne estetično, što pesnika automatički diskvalifikuje kao šugavu nikogovinu, ili je pesnik zahvaljujući svojoj, dabome nešto specifičnoj estetičnosti, jednom punokrvnom koncepcijom dionizijstva otišao 100 i 10 godina ispred svoga vremena, te ni do dana današnjeg nije doživeo potpunu afirmaciju i recepciju ove svoje kecerajske lirike.

O SNAZI PURITANSTVA U NAŠOJ KULTURI I NJEGOVOM PRAVU NA NEDOSLEDNOST

Da li je Radičević dosad meren doslednim aršinom?

Da bismo na ovo pitanje odgovorili, moramo sad malo puziti, pipavo, heuristički, kao gusenica.

Komunikacija Brankovog subjekta sa nebeskim telima, sa izvorom svetlosti, štura je, deprivirana, kušljava i jektičava u svom prostornom gnosticizmu. Radi se o prostom fizikalnom kontaktu čula vida i svetlosnog izvora. Pa ipak, toj se poeziji divimo bez rezerve, fanatički, frenetički! Zašto? Zato što je jezik Brankov jezik u nastanku. Lingvistički primogenitet, rodjenje jezika i sintakse, porodjaj reči, odigrava se kao oslobodjenje psihe, kao kidanje lanaca sa duše; zarobljena jezgra izraza, nemušta osećanja koja su robijaški želela da se razvežu, da se omušte, oreče, oslove, ispevaju, prvog dana kad ih pustite iz mreže mozga nose u sebi jednu čednost, jednu istinu bez posrednika. U danima prvog formiranja jezika reči odlaze na pravo mesto, svaka nagonski ode svojoj sintagmi kao što svaki vojnik čim ga demobilišete odmah ide svojoj kući. U slučaju astrološke poezije Brankove, kao što vidimo, fizičko saznanje postalo je lirsko zahvaljujući prvorodnosti jezika. Reči su maksimalno adekvatne jedna drugoj, jezička matrica poseduje logiku čvrstu kao kosmos, pa se stihovi ispevani u primogenitalnom lingvističkom maniru odlikuju, čak i kad ne kazuju poetsku misao od značaja i složenosti, jednom logikom, čvrstinom čisto duhovnom, iz koje zrači suha i topla svetlost razuma. Tako se jedno neinteligentno saznanje pričinjava inteligentnim. Ova pričina nije varka, to je stvarna pričina prajezičkog lirizma.

Neka je i Radičevićevo prileganje uz ženu, tako otvoreno i prožeto prostornim gnosticizmom, svedeno na gest. Da li treba očekivati od ovog kontakta dva ljudska tela, od njihovog prostog gesta istu tu adekvatnost primogenitalnom jezičkom izrazu?

Treba. Štaviše, pre se treba nadati da će jezik biti u svom jajetu i u svojoj materici kad se izrazi gestom dva čoveka medju kojima struji privlačna snaga, nego kad se zasniva na mehanizmu jednog čula vida (kao što to biva kod kontakta čoveka i zvezda). Pa ipak, jedna istorijska metoda tumačenja poetske tradicije, već 100 i 10 godina kastrira stihove B. Radičevića poričući njegovu dionizijsku snagu. Kako treba tumačiti ovu pojavu? Jednostavno: za našu kulturu je simptomatično uverenje da je privlačna snaga zvezda jača od privlačne snage žene. Jedno vreme, srećom kratko, stav prema poeziji i osnovnim vrelima i motivima izraza zasnivao se na uverenju da je privlačna snaga bifteka jača od privlačne snage zvezda. Ne znači da nas biftek ne mami i dandanas. Naprotiv. Danas smo došli do uverenja da je naša hrana sastav ni deo našeg bića, te da se u mag netizmu koji struji izmedju nas i naše hrane ne ispoljava atraktivitet nesrodnih tela, nego jednog istovetnog bića. Kultura, poezija, raspravljaju komunikaciju izmedju dva nejednaka tela, izmedju tkiva belančevine i tkiva svetlosti. Izmedju tkiva životarenja i integracije i tkiva dezintegracije, radjanja. Izmedju tkiva homogenog (smrti) i tkiva ne homogenog (večitosti).

Elem, Brankova poezija nije nikad merena dosledno. Do dana današnjeg njegova medjuljudska lirika gesta identifikuje se sa fiziološkom prlježi, ignoriše se da je primogenitalna lingvistička lirika nikla iz gesta, kako nas to uči ugledna The gesture theory. Analizu ove lirike gesta u B. Radičevića čitalac ovde neće dobiti, jer u potpunom izdanju velikanove lirike iz dvadesetih godina XX. stoleća ta je lirika izbrisana, nije vraćena do danas, i, ako je verovati u postojanost aseksualiteta u kulturi, zadugo neće ni biti vraćena. Ovim se rečima ne traži publikovanje Radičevićevih „opačina i nemoralnosti". Ne brane se ni njegova „nepokrivena pohotljivost, bezumna nepriznatelnost, nerazborita samopouzdanost, bestidna grubost i krajnje neznanstvo o ljudima i stvarima" (kako je to već davno definisao J. Stejić). Jedini nam je cilj bio da prikažemo kako je fizička percepcija nebeskih tela koju je Radičević ispevao postala namah deo naše kulture, dok je njen antropotropistički, dionizijski deo baš zbog svoje fizičkosti u potaji slasno prihvaćen, ali iz formulisane verzije kulture izbačen. Jedna istorija čulnosti našeg naroda, pa čak i estetične čulnosti, bez razmatranja dionizijstva Branka Radičevića ne bi se mogla ni zamisliti

A istorija literature eto dozvoljava sebi da se zamisli bez naše jedine (tako odocnele) renesansne estetske bludnje. Pustiš ih da sakriju pola Brankovog opusa, stvori se lažni mit o frigidnosti i studenom harmonizmu naše poetske tradicije, pa kad se jedan Popa i Davičo nadoveže na dionizijstvo Brankovo, prihvate njegovu čulnu, materijalističku liniju, — tad se ti isti kastratori B. Radičevića listom dignu i viču: modernizam! Pljuje nam se u oko. A Branko je 100 puta pljunuo u oko: šta velite o onom kad majka jedne devojke trlja i pipka mladića svoje ćerke i nudi mu svoje ljubavne usluge! Modernizam, panseksualizam? A?

POTANJE O ZVEZDOBOŠCU

U mladim danima pevao je o suncu, u tuzi sunce je prizivao, pred smrt ga zaustavljao. Zaista, bio je pravi pesnik baš po svojoj „nerazbiritoj samopouzdanosti". Sunce je njegova opsesija. Govorio mu je: nisi mi potrebno, idi kud znaš, moj izvor života je ljubav devojčina. (Negativni** heliotropizam).

U časovima čamotinje i skučne gradjanske ništavosti, kad se divio vetru koji ne da nebu da ga pauci zamreže, njegova sunčevska mitologija prerasla je u jedan transverzalni heliotropizam, mešavinu mržnje prema večnoj sili sunca i želje da sam postane sunce.

Da sam sunce, misli on svojom pesmom, popišmanio bih se, pa bih jednom zašao da nikad ne izadjem. Do jednog pozitivnog suncobrta teško se dizao. Po učestalosti kojom se sunce u Radičevićevim pesmama spominje, moglo bi se pretpostaviti da je ta zvezda dana za njega posedovala natprirodnu moć atrakcije. Medjutim, pozitivni heliotropizam je za ovog romantičara ostao privremen, zabluda mladosti. Ra stao je i prema suncu: sunce jar ko, jače sjati nagni, pa im lice, pa im none smagni! No od ovog obrtanja prema sunce daleko je jači njegov antagonizam prema toj večnoj svetiljki. Najdublja i najčudnovatija konsekvenca Brankove opsesije suncem izražena je stihovima:

O, stani sunce, stani, ne zahodi,
Bela dana sobom ne odvodi.

U tim je rečima jedan život usrkan u sebe sama. *Pasivni heliotropizam* grči se ovde u guseničavim defanzivnim refleksima. Ontološki krik agoničara tre ba da glasi, kako mi verujemo: u svetlu se naći! A šta radimo mi ljudi kad taj tren dodje?

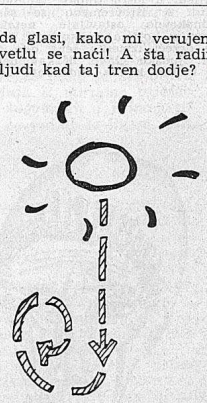

NEGATIVNI HELIOTROPIZAM:
O, DA TE TAKO (SVETE) JA NE LJUBLJAH ŽARKO
JOŠ BIH GLEDO TVOJE SUNCE JARKO

ZIDARSKA TUGA

Vazduh
Kao miš šmugne
Kadgod se nova opeka uklopi u zid

Gledajte
Njihove ruke rešene da sačuvaju
Ono što je još najvrednije
U ovom unapred prokockanom danu

I to je zidarska tuga
Tuga onih koji sve mogu a ništa nemaju
Onih koji kriju svoju dosadu da ne bi bili neumesni
To je tuga preteranog razumevanja: diže se krov
Kao pesnica nasred beskraja
Jedan stari dan, preuredjen i nov
Njihove ruke u živu ogradu spaja

Ispod najdonje skele
Sede dva čoveka
Dva čoveka koji su sve ovo zamislili
Dva pomalo umorna ali vrlo hrabra čoveka
Oni znaju ono što niko ne zna

Gde je grad?
Gde je trg?
Najzad, kome su potrebne ove kuće?

Grad je na kraju zime: ako ozdravi sunce
Ako se voli žena, ako zaplače dete.
Grad je nešto mirno, zaspalo pored reke
Posle sto godina, predveče.

VALJAJTE BURAD

Valjajte burad. Valjajte ih rukama i nogama
Kotrljajte burad drumovima istoka i juga
Neka se zatresu, neka izlome plesniva vrata skladišta
Neka zatutnje kao lopte sunca što preskaču dane i meridijane
Neka skakuću na svakom metru kaldrme neka zagrme
Niz padine srednjeg Balkana, do donjih mora, do stana
Vetra, do mene čija se glava u vatri oslobadja.
Učinite nešto da dani ne liče na prazna školska dvorišta
Na mržnju što se nesigurno izdvaja iz straha
Na ovaj krik što izneverava ruke skrušene za molbu
Učinite nešto za moj jalovi život, pomozite mi da vas volim!
Valjajte burad valjajte zelenu burad
Burad zemlje burad meda burad baruta
Burad ptičijeg mleka burad mošta burad ulja
Burad moje crne nesreće, burad mraka
Burad peska, čuvenu burad vašeg neznanja ljubavi
Burbiće nabubrele bucmaste bubuljčave
Što na hrastova rebra iznajaju nevidljive hladne suze
Valjajte ih preko stolova preko trpeza pratite ih hodom [poskoka
Potrčite niz obalu potoka, dvaput brže od potoka
Preko suve trave niz Ravne Kotare dlanovima i kolenima
Nizbrdo preko krovova, nek pukne crep
Čekaju doline čekaju tihe reke valjda negde neko čeka
Valjajte ih preko svojih ledja, ostatkom snage ih gurnite
Niz hodnike nadleštava, niz žljebove skakaonica, niz table [učionica
Bure da bubne izmedju čoveka i izbegavane odluke
Stada buradi da krenu niz livade: čepove u džepove
Pa za njima, ponajlak, a kapu na potiljak.

(Hoću da padnem do dna! Stojim, nad sobom zlurad.
Čekam proleće bez drveća — da jeknu burad!
Kakvi bakrači, kakvo cveće.
Neka se u burad raščlani drveće!)

Milovan DANOJLIĆ